

Валерія Жукова,

канд. наук із соціальних комунікацій,
доцент Харківської державної академії культури

Трансформація бібліотеки в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства

В статті визначено концептуальні засади інформаційного суспільства та його вищого рівня – суспільства знань. Розглянуто бібліотеку як елемент інфраструктури глобального інформаційного простору та її трансформацію у період сучасних суспільних змін на основі соціокультурного, комунікаційного та діяльнісного підходів.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотека, документно-інформаційна структура, інформаційне суспільство, інфраструктура інформаційного суспільства, інформаційне виробництво.

Інформатизація суспільства докорінно змінює життєдіяльність людства. На сучасному етапі швидкого зростання інформаційних потоків, зміни технологій, поширення інформації та умов її використання істотно посилюється роль теоретичних знань, їхнього упровадження в різні сфери людської діяльності. Інформація перетворюється на стратегічний ресурс суспільного розвитку. Водночас виникають суттєві проблеми, пов'язані з «цифровою» нерівністю країн світу у постіндустріальному середовищі, що уповільнює розвиток інформаційного суспільства загалом. Й. Масуда вважає, що в інформаційному суспільстві працюють розвинуті комп'ютерні технології та засоби комунікацій, які впливають на соціально-економічний стан суспільства, призводять до трансформаційних змін [5].

ЮНЕСКО визначає інформаційне суспільство як «суспільство, що ґрунтується на широкому використанні інформаційних мереж та інформаційних технологій, в якому створюється значна кількість інформації і комунікаційних продуктів та послуг, яке має розвинуту індустрію виробництва різного інформаційного змісту» [4, с. 18]. Ф. Уебстер відзначає, що в інформаційному суспільстві змінюється кількість, зміст та якість інформації, мета її виробництва, професійна підготовка виробників інформації, з'являються ризики споживання інформації [11]. Н. Луман підкреслює, що ризик характеризується нерівномірним просторово-часовим розподілом випадкових чинників, котрі впливають на процес прийняття рішень. Переваги і недоліки тієї чи іншої дії, ймовірність або неймовірність настання збитку в результаті прийнятого рішення великою мірою залежать від суб'єкта і способу аналізу ризику. Отже, з'являються

підстави для визначення ризику як соціального конструкту, значення якого варіюється і тісно пов'язується зі специфічними соціальними контекстами і цілями. Така інтерпретація ризику підкреслює його комунікативну природу, дає змогу більш виважено підійти до проблематики сприйняття та оцінки ризику [12].

А. І. Ракітов, торкаючись версій інформаційного суспільства, відстоює ідею суспільства, заснованого на знанні. Він стверджує, що перехід до інформаційного суспільства передбачає перетворення виробництва, використання послуг і знань у найважливіший продукт соціальної діяльності. Головна мета такого суспільства – забезпечення в будь-якому місці і у будь-який час необхідною інформацією кожної людини [9]. Глобальне інформаційне суспільство досягне своєї мети тільки тоді, коли стане інструментом створення глобального суспільства знань [8].

Глобалізація суспільства пов'язана зі створенням транспортних і комунікаційних мереж, здатних інтегрувати його в світову економіку. Таким чином, відбувається розширення комунікаційних каналів, інтегруються інформаційні потоки, взаємозбагачуються на основі обміну знаннями культури народів світу. За таких умов потенційної глобальності набуває інформація, розміщена у світовій телекомунікаційній мережі. Основні сфери суспільства: політика, економіка, освіта, культура та інші потребують ефективної комунікації в соціумі [4]. В новому середовищі (New media), як наголошує Л. Манович, вся інформація розміщена в цифрових форматах, що створює нові можливості для комунікаційних технологій та електронних способів доставки інформації у мережі Інтернету [13]. А, отже, все це потребує виховання інформаційної культури особистості та її комунікаційної соціалізації.

Інфраструктура суспільства складається з багатьох елементів. Одну із груп останніх утворює система документно-інформаційних організацій, які є каналами передавання інформації в системі комунікацій суспільства. Це бібліотеки, видавництва, журналістські структури, архіви, музеї. Н. Б. Кирилова робить висновок, що соціокультурне середовище на рубежі ХХ–ХХІ ст. модернізувалося у напрямі комп'ютеризації бібліотек, музеїв, архівів; спостерігається створення загальнодоступних баз і банків даних у галузі гуманітарних і соціальних наук, а також мережі культурно-інформаційних, науково-інформаційних центрів; розвиваються багатомовні сектори Інтернету; забезпечується інформаційна безпека особистості, суспільства і держави [6].

Мета статті: дослідити трансформацію бібліотеки в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства на основі соціокультурного, комунікаційного та діяльнісного підходів.

Різні аспекти сучасної діяльності бібліотек досліджують Т. Ф. Берестова, М. І. Акилін, А. Н. Ванев, Е. Ю. Генієва, І. О. Давидова, М. Я. Дворкіна, Н. Е. Добриніна, Н. В. Жадько, В. О. Ільганаєва, Н. С. Карташов, Н. Б. Костіна, М. А. Кочнева, Т. М. Кузьмішина, Л. М. Марцева, Р. С. Мотульській, Л. Г. Петрова, М. С. Слободяник, А. В. Соколов, Ю. М. Столяров, І. П. Тікунова, А. С. Чачко. Водночас слід зазначити, що питанням розвитку бібліотеки як елемента інфраструктури інформаційного суспільства та її трансформації в сучасному соціумі не приділяється належної уваги.

Бібліотека нині є складовою частиною світової інформаційної інфраструктури. Вона безпосередньо бере участь у формуванні інформаційного простору, є виробником власних інформаційних продуктів, надає вільний доступ до світових інформаційних ресурсів соціальної пам'яті людства, відповідно до інформаційних потреб часу. У своїй діяльності бібліотеки використовують системи обробки інформації, інформаційно-комунікаційні технології, що дає змогу задовольняти інформаційні потреби користувачів бібліотек на основі мережових комунікацій. Але традиційні технології збирання, обробки, пошуку, передавання та зберігання інформації не завжди відповідають новим вимогам. У результаті не виконуються поставлені завдання, важливий соціальний ресурс надається неякісно, використовується неефективно, поряд з поняттями «бази даних», «банки даних» з'явився термін «звалище даних». Тому необхідно організувати зручний пошук інформації для користувачів бібліотек, для її оперативного використання та вільного доступу.

Бібліотеки повинні активно взаємодіяти з іншими документно-інформаційними структурами щодо здійснення єдиного електронного опису видань і статей у бібліотечному форматі, аналітичної діяльності, створення інформаційних продуктів, електронних видань та розміщення в Інтернеті баз даних своєї продукції. Доступ до таких баз даних потрібно надавати і бібліотекам, і окремим користувачам як в постійне, так і в тимчасове користування.

Досвід західних країн засвідчує негативність процесів комерціалізації бібліотечно-інформаційних послуг. Ф. Уебстер вивчав інформацію як товар і проаналізував ринок мережових послуг. Ринковий підхід до інформаційної сфери, на його думку, призвів до зменшення фінансової підтримки інформаційних центрів, скорочення бюджетів бібліотек, музеїв, художніх галерей, органів державної статистики, системи освіти. Наприклад, урядова політика Великобританії з середини 70-х років ХХ ст. була спрямована на «інформаційну революцію», в результаті якої інформаційне обслуговування перетворилося в бізнес. Про поширення комерційного підходу до інформації на соціальну сферу США писав і Г. Шиллер. За його даними, бібліотеки скоротили години роботи, стали відчувати брак коштів на придбання книг, платним став доступ на виставки тощо. Ціни на інформацію органів влади підвищуються, випереджаючи інфляцію, в університетах скорочуються деякі курси. Г. Шиллер все це називає «поступовою деградацією соціальної сфери та громадських служб», яка в майбутньому серйозно позначиться на здатності суспільства створювати і споживати інформацію [8, с. 195]. Фахівці дедалі більше схиляються до думки, що комерціалізація діяльності бібліотек призведе до їх самознищення. Саме тому найбільші світові проекти зі збереження світового культурного надбання, такі як Європіана, супроводжуються поясненням, що доступ до інформаційних ресурсів є вільним та безкоштовним і таким він буде завжди.

У сучасному суспільстві могутніми виробниками інформації є державні органи влади, бізнес, наука, освіта, засоби масової інформації, рекламні компанії тощо. Бібліотека також виступає активним виробником та поширювачем «інформації та знань, глобальних інформаційних та наукових комунікацій» [2, с. 5]. Бібліотека покликана виконувати в суспільстві свої соціальні функції, тому залежить від соціального замовлення суспільства стосовно задоволення інформаційних потреб соціуму та особистості. Еволюція бібліотечної діяльності тісно пов'язана з розвитком суспільства. Цей процес великою мірою залежить від державної політики в цьому напрямі.

Бібліотека розвивається і трансформується відповідно до історичного часу та істотних соціокультурних змін. Зокрема, змінюються та переосмислюються функції книгозбірень: виховна, освітня, виробнича, кумулятивна, класифікаційна, трансляційна, меморіальна, ціннісно-орієнтаційна, пізнавальна, комунікаційна, сервісна, когнітивна. А отже, видозмінюється загальна соціальна функція бібліотеки – діяльність з соціалізації особистості, тобто формування індивіда відповідно до наявних у суспільстві знань і цінностей.

Наразі відбувається трансформація бібліотечної діяльності від документно-комунікаційної до інформаційно-комунікаційної, а нині вже можна спостерігати її наближення і до когнітивно-комунікаційного рівня. Але нерівність розвитку інформаційно-комунікативних технологій у регіонах, недостатність фінансування, комерціалізація інформаційного простору, правова неврегульованість мережі Інтернет, не вирішеність питань інтелектуальної власності, незабезпечення безпеки і конфіденційності інформації, інформаційний тероризм – все це негативно впливає на розвиток глобального інформаційного суспільства і бібліотеки як елемента його інфраструктури. Серед соціокультурних процесів, в яких бере участь бібліотека, можна виокремити такі: акумуляція соціально вагомих знань і управління ними, соціокультурна комунікація та розповсюдження культурного надбання людства, виробництво нового знання і соціально-історичне репродукування культурних форм.

Акумуляція знань здійснюється сучасними бібліотеками шляхом збирання, накопичення, обробки, перетворення та зберігання інформації. В часи паперових носіїв інформації інфраструктура суспільства потребувала великотиражних видань, що спричинилося необхідністю зберігання одного і того ж документа у фондах багатьох бібліотек та надання цього видання в особисте володіння багатьом членам суспільства. Сьогодні в основу використання баз даних, електронних бібліотек, репозиторіїв, цифрових колекцій у глобальній світовій мережі Інтернет закладено принцип використання одного документа багатьма користувачами інформації [10].

В реаліях глобалізації, наближення людства до суспільства знань перед бібліотеками постають нові завдання. «Перед бібліотеками останнім часом постала проблема ефективного використання накопичених інформаційних ресурсів у своїй діяльності, зокрема і у інформаційно-аналітичній» [7, с. 91]. Для ефективного використання інформації користувачами працівникам бібліотек необхідно анотувати бібліографічний опис документів, створювати аналітичні огляди літератури, дайджести, реферати, формувати тематичні списки літератури, бібліографічні покажчики, архіви

довідок та іншої інформаційно-аналітичної продукції, створювати зручні умови пошуку інформації.

Важливою проблемою сучасності є створення технологій безпечного зберігання інформації, запровадження в бібліотечну практику антивірусних, антиспамних, антихакерних та інших програм. Не менш важливим у суспільстві знань є дотримання етичних норм, толерантності під час використання інформації, шанування авторського права, усунення цензури. В глобальному інформаційному просторі документ є носієм історії людства, соціальної пам'яті, тому у даному контексті не можна вживати поняття «застарілий документ». Отже бібліотеки не мають вилучати цифровий образ документа з баз даних. Їм необхідно брати активну участь у різних проектах щодо збереження історичної, меморіальної та національної спадщини, долучати користувачів інформації до інтелектуальних скарбів людства, створювати мультимедійні продукти, максимально сприяти розповсюдженню знань про надбання світової культури.

У сучасному світі потреби читачів зростають у напрямі освітньої та професійної інформації. Тому бібліотекам необхідно формувати у користувачів навички інформаційної культури, вміння адаптуватися до інноваційних змін в інформаційному середовищі, сприяти комунікаційній соціалізації особистості, формувати нові інформаційні потреби для подальшого інформаційного розвитку суспільства, накопичення нових знань. Участь бібліотеки в організації суспільного відтворення наукового знання та інформації визначає її важливу роль в процесі просування соціальної інформації на різних рівнях соціуму, що визначається фахівцями як культурогенез [10].

У глобальному суспільстві існують інформаційні середовища медіа, які враховують нинішні інноваційні технології та надають у користування інформаційні ресурси на різних носіях. Необхідно відзначити, що таке середовище нині досить часто складається з бібліотеки, картинної галереї або музею, залу прослуховування музичних текстів, інформаційних центрів для людей з обмеженими можливостями і візуального медіацентру або кінотеатру. Середовище взаємодії традиційних та інноваційних технологій, зберігання паперових та інших носіїв інформації вже отримало назву «медіа тека», «науково-інформаційний центр». Медіатизація бібліотечного середовища привнесла й інші трансформації. Наприклад, медіатеки стають структурними підрозділами бібліотек, де медіатека розглядається як фонд навчальних і методичних посібників, що складаються з відеофільмів, звукозаписів, комп'ютерних презентацій, а також технічного забезпечення для репродукування цієї інформації.

На сучасному етапі розвитку бібліотека виглядає дедалі більш гібридною. Її складниками, що утворюють медійне середовище, стають відділи розвитку інновацій, електронні читальні зали, інтернет-центри, електронні бібліотеки, бази даних та репозиторії в цифровому середовищі, створюються науково-дослідні та інформаційно-аналітичні підрозділи. Бібліотеки нині перетворюються на багаторівневі структури з якісно організованим технологічним середовищем, де інформація представлена на різних носіях сучасними засобами аудіо-телевізуальних і електронних комунікацій [3].

Звичайно ж, інформаційне середовище суспільства постійно еволюціонує і ця обставина вимагає відповідного рівня підготовки бібліотечних фахівців, їхньої готовності до стрімких змін, оскільки постійний технологічний розвиток передбачає впровадження в бібліотечну діяльність інновацій. Велика кількість електроніки незабаром може бути витіснена фотонікою, в якій світловий промінь, що швидко рухається через мікроскопічні канали на кремнево-мному чипі, замінить електрони у провідниках. Фотонні чіпи переносять більше даних, споживають менше енергії та працюють без перешкод з волоконно-оптичними комунікаційними системами [14].

Таким чином, аналіз бібліотеки у соціокультурному, комунікаційному та діяльнісному напрямках дає підстави констатувати:

Дослідження соціокультурних трансформацій сучасної бібліотеки виявили її адаптивні можливості та здатність еволюціонувати в суспільстві, що змінюється, у напрямі інформатизації. На цьому етапі домінують такі її функції, як освітня, пізнавальна, комунікаційна, сервісна, когнітивна.

В системі соціальних комунікацій бібліотека виконує традиційні функції збирання, обробки, пошуку, передавання та зберігання, задовольняючи інформаційні потреби індивіда й суспільства, бере участь у формуванні інформаційної культури особистості, у її соціалізації. У своїх фондах вона зберігає культурне надбання людської цивілізації, передаючи у часі та просторі знання соціальної пам'яті людства.

Водночас з переходом постіндустріального суспільства до інформаційного та його вищого рівня – суспільства знань істотно трансформується діяльність бібліотеки. Її пріоритетами стають: автоматизація, загальна автоматизація професійно-діяльнісного середовища, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, упровадження інновацій, що призводить до медіатизації середовища книгозбірні. Розміщення електронних баз даних, репози-

таріїв та інших інформаційних ресурсів бібліотеки у глобальному інформаційному просторі, які можна формально вважати її елементами і навіть структурними підрозділами, значно розширюють наше розуміння сучасної бібліотечної діяльності. Організований доступ до електронних ресурсів бібліотеки з будь-якого автоматизованого робочого місця через Інтернет створює глобальну бібліотеку без кордонів. На шляху до суспільства знань бібліотека стає підструктурою глобальної світової бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Берестова Т. Ф. Общедоступная библиотека как часть информационного пространства : теоретико-методологические аспекты : монография / Т. Ф. Берестова; Моск. гос. ун-т культуры и искусств, Челябинская гос. акад. культуры и искусств. – Челябинск : Челябинская гос. акад. культуры и искусств, 2004. – 461 с.
2. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова – Х., 2005. – 294 с.
3. Жукова В. П. Медиа-библиотека: терминологический анализ / В. П. Жукова // Науч. и техн. б-ки. – 2013. – № 9. – С. 5–10.
4. Ильганаева В. А. Гармонизация культурной среды в условиях информатизации общества / В. А. Ильганаева. – Х., 1999. – 34 с.
5. К обществам знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>.
6. Кириллова Н. Б. Медиа среда российской модернизации / Н. Б. Кириллова – М., 2005. – 398 с.
7. Кобелев О. М. Ресурси інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек / О. М. Кобелев // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2012. – Вип. 36. – С. 88–96.
8. Кузьмин Е. И. Формирование информационного общества в XXI веке / Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб : РНБ, 2006. – 640 с.
9. Ракитов А. И. Информация, наука, технология в глобальных исторических изменениях / А. И. Ракитов. – М., 1998. – 104 с.
10. Тикунова И. П. Концептуальная модель современной библиотеки : социально-философский анализ : дис... канд. филос. наук : 09.00.11 / И. П. Тикунова ; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова». – Архангельск : [б.и.], 2007. – 129 с.
11. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
12. Luhmann N. Soziologie des Risikos. – В. ; N.Y. : de Gruyter, 1991. – 149 p.
13. Manovich L. The Language of New Media / L. Manovich. – The MIT Press, 2002. – 307 с.
14. Steele B. Making the big step from electronics to photonics by modulating a beam of light with electricity. May 18, 2005 [Electronic resource]. – URL : [http://www:nevs.comel.edu/stories/May05/LipsonElectricitoOptical/ws/html](http://www.nevs.comel.edu/stories/May05/LipsonElectricitoOptical/ws/html)

Авторитетний файл колективного автора (з досвіду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка)

UDC 001.891.3: 021.1

Valeria Zhukova

Library transformation in infrastructure of global information society

Conceptual bases of informative society and his higher level – societies of knowledge are certain in the article. A library as element of infrastructure of global informative society and her transformation is considered in the period of modern public changes on the basis of sociocultural, communication approaches.

К е у о г д с: library, debenture-informative organization, informative society, infrastructure of informative society, informative production.

УДК 001.891.3: 021.1

Валерия Жукова

Трансформация библиотеки в инфраструктуре глобального информационного общества

В статье определены концептуальные основы формирующегося общества знаний, рассматривается место и роль библиотеки в инфраструктуре глобального информационного пространства, ее трансформация в период современных общественных преобразований.

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиотека, документально-информационная структура, информационное общество, инфраструктура информационного общества, информационное производство.